

PANIENKA (253) *sb f*

panienka (251), **panieńka** (2); *panienka* : *panieńka Mącz* (2:1), *CzechRozm* (5:1).

Oba a oraz e jasne (w tym w pierwszym a 5 r., w końcowym 3 r. błędne znakowanie).

sg N *panienka* (52). ◇ *G* *panienki* (26). ◇ *D* *panience* (9). ◇ *A* *panienkę* (24). ◇ *I* *panienką* (7). ◇ *L* *panience* (3). ◇ *V* *panienko* (9). ◇ *pl N* *panienki* (38). ◇ *G* *panienek* (40). ◇ *D* *panienk(o)m* (4) *SkarŻyw* (2), *ReszList*, *PaxLiz*, *panienkām* (3) *FalZioł*, *Goski*, *HistRzym*; -ām (1), -(a)m (2). ◇ *A* *panienki* (19). ◇ *I* *panienkami* (9); -ami (8), -(a)mi (1). ◇ *V* *panienki* (9). ◇ *du N* (*cum nm*) *panience* (1) *RejWiz* 27.

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

Dem. od „panna”; zwykle z neutralizacją funkcji deminutywnej, rzadko ‘bardzo młoda panna’ (253) :

1. *Od znac. ‘dziewczyna, młoda, niezamężna kobieta’; puella PolAnt, Modrz, Vulg; virguncula Mącz, Calep, Cn; virgo PolAnt, Modrz; domicella JanStat (190) : FalZioł V 51v, 54; MurzNT 73v, Mar 5/41, 42; LubPs M3, Sv, ff3v marg; RejWiz 24v [2 r.], 25, 27 [2 r.], 39, 42v, 60v, 104; PAttrzay ná tę pánienkę/ kiedy fie zápłonie/ Iáko zarzá Rožána/ w południowey łtronie. RejZwierz 130v, 130v, bb2v; Nie zápátrzay fię ná pánienkę/ ábyś fię nie vwiodł zá iey pięknym vbiorem. BibRadz Eccli 9/5, Ps 67/26; Goski A3v [2 r.]; BielKron 13, 443; Mącz 453d; BielSat D2; BudBib 4.Esdr 16/34, Eccli 9/5; BudNT Matth 14/11; CzechRozm 129v; Przyzywáią tám mężátek/ á częŕto okrom mężow/ wzywáią też tám y pánienek okrom rodźicow. ModrzBaz 54, 36v; SkarJedn 303; Ílż Alexánder Pan ſwiátá wŕzytkiego/ ċiebie iáko Rzymŕkiey zacnoŕci/ y fláchectwá pánienkę wielce wáży SkarŻyw 20; nocy iedney/ vyrzá iáwnie wielki poczet pánienek vbránych wdziwne piękne łzáty SkarŻyw 70; BYłá iedná pánienká w Anthyochiey/ wiárą w Chryŕtuŕá Paná náŕzego nápełnioná SkarŻyw 340, 16, 22, 68, 69, 71 (50); StryjKron 370 marg; BArtołzu łyfy/ á z Hiŕzpánŕką brodą/ Godzien by łáŕki zá łwoią vrodą. Ale pánienki ná ċię niełáŕkáwy KochFr 60; KlonŻal C4; KochEpitCat 110; ReszPrz 7; ReszHoz 128; gdzie [tj. w koŕciolach] ludźie [...] iálmuźny nie máłe łkładáią/ z ktorych pánienkom vbogim zá máž idącym połági dawáią ReszList 164; BielSjem 17, 19; BielRozm 26; Calep 1128a; GórnTroas 22, 57; GrabowSet A2v; WujNT Matth 9 arg, Mar 5/41, 42, s. 143; VStáwiamy/ iż gdy która pánienká bęđzie dawáná zá máž/ w połágu álbo w dárze pieniężnym niech ma dóŕyc SarnStat 635; SiebRozmyśl M; CiekPotr 26, 46, 57; CzahTr E4v; Gębuŕkę też łnurowáć/ Pánienkom przyłtoi PaxLiz D3; SkarKazSej 705b marg; Głádką głowkę Pánienko małz łwoię ozdobić/ Nie day łobie ná głowie tákich dźiwow robić ZbylPrzyg B3v, A4v, B3v, B4; [Volck Qqqv].*

W połączeniu z imieniem [w tym: panienka na imię (1); panienka + imię (5), imię + panienka (2)] (7): *A zá nią dwie pánience/ iedná Diŕcrecia/ A podle niey też łtałá druga prudencia. RejWiz 27; RejPos 44; W Kápádocyey mieŕcie Cezaryey/ byłá pánienka ná imię Dorothá. SkarŻyw 124; miedzy inymi/ łtáwiona iełt Fełtułowi Stároŕcie/ Antoniná pánienká. SkarŻyw 443, 143; PaxLiz D4v; SkarKazSej 681a.*

W połączeniach szeregowych (2): Mącz 453d; Vyrzyćie iłż iednáko/ ták męże iák żony. Pánienki/ Młódźieniałzki/ tákże dźiatki máłe/ [...] Zárowno kołá gárnie ŕmierć nieuchroniona KołakCath B4v.

W porównaniach (3):

~ *Jako comparandum* (2): *RejZwierc* 164; iáko fię gniewa pánienka zwiedziona gdy kłobie przychodzi/ ná babę zwodnicę fwoię: ták fię ty świętym gniewem zápalay ná ciáło y cieleśność twoię *SkarŻyw* 321.

Jako comparatum (1): Iáko koniá k zawodu hárować pánienki/ By ku prędkiey pośludze miály żywot cienki. *BielSjem* 21. ~

Zwrot: »zgwałcić panienkę; (z)gwałcenie panienki; panienek gwałtownik« = *vitiare puellam PolAnt* (1;3;1): ktoremuś podał miecz ku pomście ná cudzoziemce/ ktorzy byli zgwałcili pánienkę ízkárádzie obnáżywłzy nogi iey [*qui solverunt vulvam virginis in coinquinationem*] *BudBib Iudith* 9/2, *Eccli* 20/3; *CzechRozm* 153; ále nawięcey o mężoboyństwo/ cudzołóstwo/ gwałcenie pánienek [*virginum vitiatarum*]/ y infze tákowe złości/ áby było karanie wykonywane *ModrzBaz* 96v; *Calep* 250a.

Wyrażenia: »panienka bezmężna« (1): dwádzieścia tyfięcy y ieden łamych dziewczeczek álbo pánienek bez mężnych náliczyli *StryjKron* 370.

[»dorastająca panienka«: Pátrzyłz ná doraftájące pánienki/ á ony bez łukienek/ bez łtraży czyłśości/ bez náuki/ bez połágu/ bez ćwiczenia do roboty/ w głódzie y w nędzy zołtáią. *SkarKaz* 1597 728b.]

»panienka młoda (a. młodziuchna)« [*szyk* 2:2] (4): Też teⁿże plałtr przilóžony ná pierłi młodziuchney panienki/ nie dopułzcza ym rołć. *FalZioł* I 35a; *CzechRozm* 129v; *SkarŻyw* 22; Ale namilłza corko śmierz frogá tobie pánience młodey? *SkarKazSej* 669a.

»panienka piękna, krzeczna, nadobna, śliczna, urodziwa, wdzięczna« [*szyk* 4:4] (3:1:1:1:1): *HistAl* M3; Ano piękne pánienki kofztownie vbráne [...] Przechodzą łie łpiewáiąc miedzy kwiateczkámí *RejWiz* 24, 41v, 126v; [*św. Atanazy*] vćiekł o pułnocy/ [...] do iedney Pánienki/ ná on čás łat dwádzieścia máiacey [!]/ bárzo vrodziwey *SkarŻyw* 392; *GosłCast* 31; Znáłem fię niekiedy práwie dobrze ná tym/ [...] Iáko wdzięczną Pánienkę nalepiey vłtroić *ZbyłPrzyg* B3v, B4.

»uczciwa (a. poczciwa) panienka« [*szyk* 3:2] (5): Iż iefliby mąż poiął pánienkę poczćiwą z domu czyiego *RejPos* 343; *Paprpán* Gg3; DZiatki niewinné/ pánienki vczćiwé/ Spiéwaycie imię páńłkie łwiętobliwé. *KochPs* 173, 97; *KochEpit* A3v.

Szeregi: »białłe głowy albo panienki« (1): Constuprator – Białłich głow albo panienek gwałtownik. *Calep* 250a.

»dzieweczka, (albo) panienka« (2): Virguncula, Dzieweczka/ pámieńka [!]. *Mqcz* 499a; *StryjKron* 370.

»mężatki i panienki« (1): Tákże też Báby/ rzkomo mendicatum chodzą: Ták vczćiwe mężatki y pánienki zwodzą. *KlonWor* 50.

»(tak) młodzienciec (a. młokos), ((jako) i, ani) panienka« = *virgo et puer PolAnt* (4): *LubPs* ff3v; Náoláték y dzyatki á ludzye młodzi ták młodzięncy iáko y pánienki niech to łobie dobrze vważáią/ że im napirwey kárności á ćwiczenia potrzebá *RejPosWstaw* 42; *BudBib* 1.*Mach* 1/27; Przywiolł bowiem ná nie Krolá Cháldeyłkiego/ y wybilł młodź ich mieczem [...]: Nie miał łutołci nád młokołem/ áni nád pánienką *PowodPr* 11.

»niewiały i (albo) panienki« (2): Byłły tám w tey rzece niewiały álbo pánienki bárzo piękne [*mulieres speciosissime*] *HistAl* M3; *PowodPr* 10.

»panny i panienki« (1): pięć tysięcy Pánien y Pánienek Slácheckich y inšzego poľpolštwa poimał *StryjKron* 320.

»panienki i wdowy« = *virgines viduaeque* *Modrz* (2): *ModrzBaz* 53; ktore wšzytki [...] kšieniami wiela kłařtorow w niemcech/ śilną lidzbę pánienek y wdow do czyřtořci pozjłkuiąc/ zořtály. *SkarŻyw* 518.

Przen (7) : A niczym iey [*tj. duszy*] inřzym beřpieczniey nie ogrzeiefz/ iedno poľoř przy niey ony trzy Sunámítki/ á ony trzy zacne pánienki/ Wiárę/ Nádzieię/ á Láłkę. *RejZwierc* 127v, 127v [2 r.], 128v, 129.

Wyrażenie: *bibl.* »mądre panienki« [*w nawiązaniu do przypowieřci ewangelicznej*] (1): O Mądre Pánienki/ weřćie w ręce lámpy wářze/ oto oblubieniec idźie/ wynidźćie przećiwko niemu. *LatHar* 456.

a) *Okreřlenie dobrze wychowanego młodzińca* (1) : A zową go [*tj. młodzińca*] więc powařni ludzie pánienką/ powiedáiąc iř czyřty řtáteczny młodzińiecz/ by miał być pánienką. *RejZwierc* 164.

a. *W funkcji formy grzecznořciowej* [*w tym: řludzy o (do) swej młodej chlebowawczyni* (2)] (3) :

α. *O osobie trzeciej* (2) : Lecř w tey ninieyřzey řpráwie/ iákobym dogodźił/ W.M. Pánu řwemu/ wielem o tym chodźił. Zwáľzczám łie był zápuřcił/ do Pánienki oney *PaxLiz* E2v.

panienka czyja (1): Widźćie iák ná oko towarźyřze moi/ Co tá Pánienká nářzá w przedřiwźięćiu řtroi. *PaxLiz* B4.

β. *W bezpořrednim zwracaniu się* (1) :

Wyrażenie: »namilsza panienko« (1): Ale gđźieřćie wđdy byli/ namilřza Pánienko *PaxLiz* C3.

b. *Panna młoda* (2) : Naprzód řwięće zwykłym obyczáiem/ Iáko kiedy pánienkę w łóźnicy oddáiem/ Zápaloné nieřiono *GórnTroas* 13, 18.

c. *O kobiecie lekkich obyczajów* (4) : ále Tákie to řá pánienki, iáko mieyřćá w mieřćiech Niemieckich, gđzie poľpolřtwo ná wczás zwykło chodźić. *CiekPotr* 32, 32.

Wyrażenia: »panienki nieprawdziwe« (1): Nágrođim to [*brak dusz potępiionych w piekle*] w krotkiey chwili [...] Z řzynkarek nieřpráwiedliwych Y z pánienek nieprawdziwych. *MWilkHist* E4v.

»panienki wzgardzone« (1): I przyředł kurwi gořpodarz/ y kupił ią za piędźieřát złotych/ á w wiodł ią do řwego domku ku inym pánienkam wzgárdzonym. *HistRzym* 20.

d. *Córka* (3) : O řzalení rodzicy ktorzy ták dzyáľáią/ Iř pocźćiwe dzyewecźki do tey klozy [*tj. do klasztoru*] dáią. Zářz nie łepiey [...] Wydác zá mąř pánienkę y przyiacioł nábyć. *RejWiz* 38v.

Szereg: »řonka z panienkami« (1): A iefłić iefřćze Pan Bog dziatki dał/ toć iuř iáko błázenkowie kugłuią/ řonká s pánienkami řzyie/ teř łie s tobą rozmawia *RejZwierc* 111v.

Przen (1) :

Szereg: »řynowie i panienki« (1): Y iáko mowi Apořtoł: Iam was vrodźił przez Ewánielią. Zadne małżeńřtwo řtu dziatek mieć y rodić nie moře: á dziewictwo dzieřięć tyřięcy řynow temu Iuliánowi vrodźilo: y tyřięć pánienek v tey Bázylifřy poľiło. *SkarŻyw* 180.

e. *řluzřca, dworka; puella* *PolAnt* (11) : *BielKron* 116v [2 r.]; Wřpominam řobie corkę onę Ieftego/ ktorey oćiec Iefte gđy řię z woyny z wielkim zwyćięřtwem wracał/ oná przećiw iemu z řwemi rowienniczkami pánienkami/ z bębný y z tańcy wyřłá. *SkarKazSej* 668b.

panienka czyja [w tym: *pron poss* (2), *G sb* (1), *ai poss* (1)] (4): y wfiadła [Abigail] ná oła z pięcią pánienek íwych ktore zá nią chodziły *BibRadz* 1.Reg 25/42, *Esth* 4/4; *RejZwierc* 201v; *BudBib Esth* 4/4.

Szeregi: »panienki albo domowe dziewczeczki« (1): Bo to záfię kiedy wzeydzie/ tedy to y pánienki/ álbo ty ine domowe dziewczeczki mogą wypłec y ochędożyć. *RejZwierc* 107v.

»panienki i komornicy« = *puellae et eunuchi PolAnt* (2): *BibRadz Esth* 4/4; Tedy wízedfzy pánienki Ełterzyne y komornicy iey/ oznaymili iey to *BudBib Esth* 4/4.

Przen [czyja] (1) : Bo wnet do Wiáry przybędzie Pobożność/ Stałość/ Poćciwość/ Cnotá. [...] pátrż coć záfię Wiárá przynieście z inemi pánienkami íwemi/ iż vwierzylz mocno obietniczam Pána íwego *RejZwierc* 127v.

α. *W funkcji formy grzecznościowej, w bezpośrednim zwracaniu się* (2) : (*did*) Frau[cymer] (–) Co fie stáło/ myślimy: powiedz nam prośimy. (–) Zła íprawá/ O pánienki/ żal wielki znośimy. *GosłCast* 56; *PaxLiz* C3v.

2. *Odznacz. 'dziewica'; virgo PolAnt* (63) : oto Rebeká corká Bátuelá [...] wychodziła niośąc wiadro ná rámieniu swoim. A dziewczeká ona była bárzo piękna ná weźreniu/ á pánienká co męża nie znála *BibRadz Gen* 24/16, 2.Reg 13/18; *BudBib Eccli* 15/2; *CzechRozm* 131; A tym czáfem przybiegła Antoniná świętá/ y ítánęła przed Stároftą. O wielkie ferce tey Pánienky/ bała fię áby dla niey Alexánder nie zginął *SkarŻyw* 444.

Wyrażenia: »czysta panienka« (1): A iżby fię kto niechciał poftawką zwierzchowne^{go} nabożeńftwá [...] iáko nierządnicá wiankiem y brameczką/ zá czyftą pánienkę vdác/ ku ofzukániu drugiego [...] *CzechEp* 38.

»panienka dziewica« (1): Co fie záś tknie názwiská drugie^{go} [*alma*]/ [...] o którym to śmieią żydowie [...] mowić/ żeby młodą páníą znaczyć miało/ á iżby pánience dziewicy/ y nienárułzoney/ nie mogło być przywłázczone: tedy fie też y ná tym mylą. *CzechRozm* 129v.

»panienka niewinna« (1): Tyś zápomniawfzy wftydu/ zcudzołożył/ [...] y dziewictwoś pánience niewinney odiał *SkarŻyw* 510.

Szereg: »panienka abo dziewica« (1): tedy Ezáiałz ták mowi/ oto Almá pánienká ábo dziewicá poczęła *CzechRozm* 133v.

a. *O Pannie Marii* (23) : iż tá pánienká była z narodu Dawidowego *RejPos* 271v, 18v, 271v [2 r.], 272 [2 r.], 272v, 273, 306; *SkarŻyw* 243; gdy [*Chrystus*] ciáło bierze z pánienki/ śmiertelne/ Złącza boftwo z człowiekiem: mátkę z pánną *GrabowSet* K.

Wyrażenia: »młoda panienka« (1): ktore [*poselstwo tj. zwiastowanie*] iáko v młodey á pokorney pánienki bárzo fie dziwne zdáło *RejPos* 272.

»prześliczna panienka« (1): ále gdy to y drugi raz wyrzekł: náwiedzę moię prześliczną pánienkę ípytála go coby to była zaczą? *SkarŻyw* 459.

Zestawienie: »panienka Maryja« (1): wípomináiąc go [*Józefa*] być mężem á opiekálnikiem pánienki Máriei. *RejPos* 271v.

α. *Ze szczególnym akcentem na jej dziewictwo* (9) : iż pánienká w młodości swoiey/ nigdy mężowi żadnemu powinowátha nie będąc/ ma począc w żywocie swoim íynaczká *RejPos* 270, 271 [3 r.], 272;

SkarŻyw 112; *ArtKanc* C6v; Tegoś będąc pánienką/ z pánienłtwem poczęła/ Skoroś od Gábryelá pofélłtwo przyięła. *Zdrowás Márya. LatHar* 516.

Wyrażenie: »czysta panienka« (1): Nieprzytáło ktemu/ áby oná czytá Pánienka/ która flub wczyniła czytłóści fwey/ inákłzemu towarzysłzowi daná w opiekę była: iedno tákiemu/ który iey w tym Anielłkim zywoćie towarzysłzem był. *SkarŻyw* 241.

b. Dziewica, która poświęciła życie Bogu; zakonnica (31): tedy dawał Pan Bog słábym Pánienkom/ wielki dowćip/ y dziwná cudowná pomoc/ ná obronę pánienłtwá. *SkarŻyw* 445, 16, 140, 581.

W połączeniu z imieniem (1): Toć połyła błogofławiona pánienká S. Dorotá *SkarŻyw* 126.

W połączeniach szeregowych (3): *WujJud* 133; y przez te włzytkie przelłże czáły [...] włzytkie Pánienki/ włzyłcy w czytłóści miełzkájący/ ták wiele tylięcy Confellorow/ ták wiele tylięcy Męczenników [...] ná ołtátek świat ten włzyłtek [...] prawdy nie wiedział *ReszPrz* 109; *LatHar* 19.

Wyrażenia: »Bogu poślubiona (a. zaślubiona) panienka« [szyk 1:1] (2): Tá Konłtáncyá záchowála pánienłtwo afz do śmierci/ z wielu innych Bogu poślubionych/ pánienek. *SkarŻyw* 70; Oná fię boiác áby czego niepocźciwego Krol od niey nieżádał: włożyła ná fię zakonná zaślubionych iufz Bogu pánienek/ kápicę: áby fię tym wymowić iáko mniłzká poświęcona mogła. *SkarŻyw* 510.

»czystość panienek« (2): *SkarŻyw* 141; O Troyco święta/ rácz mię wyfluchác y obronić/ [...] przez czytłóć S. Pánienek/ przez modlitwy włzytkich Świętych twoich *LatHar* 17.

»panienki klasztorne« [szyk 2:1] (3): Záčzynájąc telz piołnkę Mátki Bożey Mágnicát/ częłto flowá zniey powtarzáła modlác fię zá pánienki kłáłztorne w Leodyum *SkarŻyw* 583, 141 *marg*, 251.

»święta panienka« [szyk 8:5] (13): *WujJud* 133; poniewáłz te świętę [!] Pánienki drożey iá [czystość] łobie niłzli vrodę ciełefną/ zdrowie/ y żywot ważyły. *SkarŻyw* 162, 69, 141, 194, 341, 371, 444; *WerKaz* 294; *LatHar* 17, 19, 341, 456.

»panienki zakonne« (3): [Arianie] Kościół Kátolickie poburzyli/ [...] krew Kátholická rozlali/ pánienki zakonne pogwałćili *SkarŻyw* 58, 391 [2 r.].

Szeregi: »panienki i białe głowy« (1): Oboie fię ná to zmowili/ [...] áby fię o ludzkie zbáwienie łtárali: y dla tego ołobno miełzkác poczęli/ Bázyliłłá pánienki y białe głowy: á Iulianus młodzięnce y męczczyznę Pánu Bogu pozylkuiác. *SkarŻyw* 178.

»panienki (abo) i męczenniczki« [szyk 1:1] (2): RAcz miłóściwie wyfluchác prółby náłze/ Pánie Boże/ [...] áby nas [...] męczenniczek y pánienek twoich/ załługi w przypadkách y pokulách náłzych rátowały *LatHar* 461, 456.

»panienki i z matką« (1): Pánienki włzytki y z fwoią Mátką pomarły. *SkarŻyw* 179 *marg*.

»panicy i panienki« (1): tam [w niebie] wćielłzne zgromádzienia/ známienitym z ciálá/ y światá/ y dyablá tryumphem wflawionych pánicow/ y pánienek *LatHar* 596.

Synonimy: 1. dziewczę, dziewczka, dziewczka, młodziotka; d. córka, dziewczyna; e. dwórka, sługa, służebnica; 2. dziewica.

Cf **PANNA**

LWil, (ZZa)